

Robert Baer

Autor knižní předlohy thrilleru *Syriana*

HON na krtka KGB ve vedení CIA

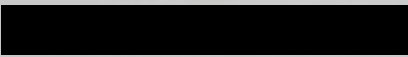
★ **aneb Proč USA zaspaly
vzestup Putina**

Robert Baer

Autor knižní předlohy thrilleru *Syriana*

HON

na krtka

KGB

 ve vedení CIA

★ **aneb Proč USA zaspaly
vzestup Putina**

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Robert Baer

Hon na krtka KGB ve vedení CIA

aneb Proč USA zaspaly vzestup Putina

Přeloženo z anglického originálu knihy Roberta Baera *THE FOURTH MAN – THE HUNT FOR A KGB SPY AT THE TOP OF THE CIA AND THE RISE OF PUTIN’S RUSSIA*, vydaného nakladatelstvím Hachette Books, New York, USA, 2022.

Published by Hachette Books, an imprint of Perseus Books, LLC, a subsidiary of Hachette Book Group, Inc. The Hachette Books name and logo is a trademark of the Hachette Book Group.

Copyright © 2022 by Robert Baer

All rights reserved

Vydala GRADA Publishing, a.s. pod značkou COSMOPOLIS.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401

www.grada.cz

jako svou 8638. publikaci

Překlad Marek Nový

Odpovědná redaktorka Zuzana Böhmová

Grafická úprava a sazba Eva Hradiláková

Návrh a zpracování obálky Vojtěch Wagner

Fotografie autora na obálce Mike Boese

Počet stran 256

První české vydání, Praha 2023

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod a.s.

Czech Edition © Grada Publishing, a.s., 2023

ISBN 978-80-247-5596-0 (ePub)

ISBN 978-80-247-5565-6 (pdf)

ISBN 978-80-271-2426-8 (print)

Všechna fakta, názory a analýzy uvedené v této knize jsou stanovisky autora a neodrážejí oficiální postoje ani názory vlády Spojených států amerických. Žádné informace obsažené v knize si nelze vykládat tak, že by potvrzovaly či naznačovaly, že vláda Spojených států autorizovala uvedené informace nebo podporovala názory autora.

OBSAH

Poznámka autora	7
První kapitola	9
<i>Moskva; 1992</i>	
Druhá kapitola	17
<i>Langley, Virginie; 1996</i>	
Třetí kapitola	27
<i>Langley, Virginie; 1991</i>	
Čtvrtá kapitola	41
<i>Washington, DC; únor 1994</i>	
Pátá kapitola	51
<i>Moskva; 13. června 1985</i>	
Šestá kapitola	63
<i>Jižní Amerika; duben 1994</i>	
Sedmá kapitola	69
<i>Langley; květen 1994</i>	
Osmá kapitola	85
<i>Langley; květen 1994</i>	
Devátá kapitola	95
<i>Langley; červen 1994</i>	
Desátá kapitola	121
<i>Moskva; září 1994</i>	

Jedenáctá kapitola	131
<i>Langley; říjen 1994</i>	
Dvanáctá kapitola	141
<i>Langley; říjen 1994</i>	
Třináctá kapitola	155
<i>Langley; listopad 1994</i>	
Čtrnáctá kapitola	161
<i>Langley; červen 1995</i>	
Patnáctá kapitola	171
<i>Langley; leden–červen 1995</i>	
Šestnáctá kapitola	177
<i>Langley; červen 1995</i>	
Sedmnáctá kapitola	191
<i>Bývalý Sovětský svaz; 1995–1996</i>	
Osmnáctá kapitola	195
<i>Moskva; 1998–1999</i>	
Devatenáctá kapitola	201
<i>Washington, DC; únor 2006</i>	
Závěr	207
 Poděkování	 217
Kdo je kdo: krycí jména, přezdívky a další špionská mysteria	219
Poznámky, odkazy, zdroje	223

POZNÁMKA AUTORA

V roce 1991 byla KGB rozdělena na několik organizací. Zásadní změnou bylo odštěpení aparátu zahraniční rozvědky od kontrarozvědky. Pro zjednodušení však budu o nástupnických organizcích KGB často mluvit jako o KGB, stejně jako mnozí Rusové. KGB je nejen organizací, ale také způsobem uvažování. Obdobně budu zaměňovat pojmy Rusové a Sověti, protože děj příběhu přeskakuje v čase a pokrývá jak období před pádem Sovětského svazu (SSSR), tak po něm. Pokusím se co nejlépe vyhýbat obvyklým byrokratickým formulacím, které se tak často objevují v knihách o špionech. Co se týče referencí, považuji za nepostradatelné dvě knihy o KGB a americkém honu na krtka, které mi pomáhaly udržet v hlavě správná fakta a data: *The Main Enemy* od Milta Beardena a Jamese Risena a *Circle of Treason* od Sandy Grimesové a Jeanne Vertefeuilleové. Mnohé z mých zdrojů si přejí zůstat v anonymitě, přinejmenším z toho důvodu, že „Čtvrtý muž“ je stále předmětem pokračujícího vyšetřování trestného činu špionáže. Snažil jsem se kontaktovat všechny hlavní hráče; ačkoli, jak uvádím dále, mnozí odmítli o případu mluvit. U každé neveřejné informace jsem se snažil o ověření minimálně ze dvou zdrojů. Tento příběh je spíše o honu CIA na Čtvrtého muže než o zapojení FBI do případu – byť se okrajově zmíním i o FBI. Doufám, že jednoho dne bude moci někdo jiný odhalit příběh v plném rozsahu.

V době, kdy píšu tuto knihu, je hon na Čtvrtého muže stále předmětem aktivního vyšetřování, proto jsem nabídl jak CIA, tak FBI možnost vypustit jakékoli informace, které by mohly ohrozit vyšetřování vedené těmito organizacemi. CIA mě požádala o minimální úpravy, které jsem ochotně provedl. Žádná z nich ani v nejmenším nezměnila příběh ani mé závěry týkající se vyšetřování.

PRVNÍ KAPITOLA

kon-tra-roz-věd-ka, ž. Činnost zaměřená na boj proti nepřátelům za hranicemi státu a zneškodňování nepřátel působících na území státu.

Moskva; 1992

Problém spočíval v tom, jak v Moskvě najít tajného agenta KGB, který nechtěl, aby ho někdo našel. Záměrně nedal CIA své moskevské telefonní číslo ani adresu. Nebyl uvedený v žádném moskevském telefonním seznamu, který měla CIA k dispozici. A nepřicházelo v úvahu, že by někdo ze CIA zaklepal na dveře KGB a vyptával se na něj: CIA si s ním chtěla promluvit v soukromí a nechtěla KGB zavdávat příčinu k jeho zatčení za špionáž.

Rozvědka a kontrarozvědka KGB v Moskvě nespustily CIA z očí, vypátrat ho tedy bylo o dost těžší. Ačkoli se Sovětský svaz v roce 1991 rozpadl, studená válka byla prohlášena za ukončenou a Rusko táhlo se Západem za jeden provaz (tedy alespoň na papíře), KGB to viděla jinak. Nikdy nepřestala vnímat Spojené státy jako úhlavního nepřítele Ruska a CIA jako organizaci, jejímž cílem je sabotovat Rusko všemi možnými způsoby. Operativci CIA v Moskvě měli stále v patách špehy, snaha vypátrat ruského občana, a navíc příslušníka rozvědky, tedy byla velmi riskantním, ne-li nemožným podnikem.

Agent KGB, s nímž potřebovala CIA mluvit, byl vysoký, vychrtlý muž s knírkem, etnický Gruzínek jménem Alexandr Ivanovič Záporožský. Do KGB nastoupil v roce 1975 a od té doby pracoval pro ředitelství kontrarozvědky při První hlavní správě, což byla služba zahraniční rozvědky. Když

Jelcin v roce 1991 rozdělil KGB, První správa se přejmenovala na Službu vnější rozvědky – SVR.

Ačkoli Záporožský se při jednání se CIA vždy považoval spíše za komplice než za špiona – agenta, jak jim říká CIA –, začaly z něj padat zajímavé narážky na dvojité agenty KGB v americké rozvědce. Hrstka lidí ze CIA a FBI, kteří o Záporožském věděli, ho znala pod jménem Max.

CIA na Maxe poprvé narazila v roce 1988 ve východní Africe. Bylo to u příležitosti Maxova neohrabaného pokusu získat ke spolupráci zaměstnance místní americké ambasády. Poté, co zaměstnanec ambasády informoval CIA o Maxově podezřelém pokusu o sblížení, CIA rozhodla, že nejlepším krokem bude dát Maxovi vědět tváří v tvář, že by bylo nanejvýš žádoucí, kdyby podobných aktivit zanechal. Jak bylo předem naplánováno, na místo, kde se u společné večeře sešel Max s dotýčným zaměstnancem ambasády, dorazil také operativec CIA – v řeči CIA operativní důstojník – jménem Mark Sparkman. Zaměstnanec ambasády se v tu chvíli rychle zvedl, omluvil se a nechal Maxe se Sparkmanem večerět samotné. Max bez mrknutí oka řekl, že přesně ví, kde Sparkman pracuje, v CIA. Nečekaná záměna Maxe neodradila; spíš považoval vývoj událostí za zábavný. Proč si kazit večer útekem?

Nebylo překvapením, že Max věděl, že Sparkman pracuje pro CIA. Východoafrická země, kde působil, v té době bývala poslušným sovětským spojencem, který informoval KGB o Američanech, co tam sloužili. Ani okolnosti prvního setkání Maxe a Sparkmana nebyly až tak neobvyklé. Pravidla pro kontakt KGB a CIA se v Africe tvořila za pochodu. Ačkoli bratříčkování vznikalo čistě z pusté nudy, jedním z nechtěných důsledků bylo, že se Afrika proměnila v jedno velké loviště, jak pro CIA, tak pro KGB. Každý Rus, který chtěl zběhnout nebo se stát špionem CIA, přesně věděl, na které dveře zaklepat, a platilo to i obráceně.

Max a Sparkman nebyli při svém prvním setkání tak úplně sami. Jedním z Maxových úkolů bylo zaučit místní zpravodajskou službu do špionážního řemesla. V rámci výcviku tak Max ten večer zaúkoloval tým tajných spolupracovníků, kteří se rozmístili po restauraci a měli za úkol diskrétně sledovat,

jak večerí s pracovníkem americké ambasády. Kdo ví, co si pomysleli, když se objevil nezvaný Američan, ale jelikož Max vypadal, že mu to nevadí, nevadilo to ani jim.

Sparkman tušil, že má rybu na háčku právě proto, že se Max nestáhl, což by měla být standardní reakce příslušníka KGB, když je vylákán do podobné pasti. Místo toho spolu pánové poseděli několik hodin a ironicky procházeli ohraná konverzační témata studené války. Sparkmanovo pohodové jižanské charisma pomohlo zmírnit rozpaky z prvního setkání a zpříjemnilo večer. Na konci večere se dohodli, že zůstanou v kontaktu. Když Max kvapně odjížděl z parkoviště, Sparkman věděl, že má co do činění s rozpolceným mužem. Rozhodně to nebyl typický zkostnatěle vážný aparátčík KGB skoupý na slovo.

Po sérii setkání operativních důstojníků CIA s Maxem přišla chvíle, kdy začal naznačovat, že jeho služba má dva dvojité agenty v americké rozvědce. Neznal jejich skutečná jména, ale slyšel, že jeden působí v CIA a druhý v FBI. Říkal, že viděl složku jednoho z nich u kolegy na stole. Dokonce věděl, do kterého sejfu ji ukládají. Ale nebyl v takovém postavení, aby se ke složce dostal. Zvědavost ve světě KGB občas i zabíjí. Max si však byl naprosto jistý, že oba dvojité agenty byli stále ve službě, a podle toho, co zachytil, všechno vyklopili. Max také uvedl krycí jména, kterými KGB označovala tyto dva agenty v americké rozvědce. (Jména bych zde uvedl, ale CIA mě požádala, abych to nedělal.)

Nezapomínejte, že Maxova tvrzení o dvojitých agentech v americké rozvědce přišla roky před tím, než lovci špiónů ze CIA a FBI možnost existence dvojitých agentů vůbec připustili. V letech 1985 a 1986 došlo k devastujícím, nevysvětlitelným ztrátám ruských agentů spolupracujících se CIA. A samozřejmě se našli lidé, kteří měli podezření na krtka. Ale neměli žádné neprůstřelné důkazy, které by tuto teorii podpořily.

Velitel Sparkmanovy stanice CIA ve východní Africe, muž, s nímž jsem jednou sloužil, nebyl přesvědčený, že by Max byl velká ryba. Alespoň ne na začátku. Sám byl ze staré školy, zažil studenou válku a už se stal terčem několika dezinformačních kampaní KGB, proto byl i v případě Maxe ostražitý.

Jeho postoj byl takový, že dokud Max neotočí a nezačne nám předávat ověřené poznatky o dvojitych agentech, bude ho brát jako „návnadu“ – trojitého agenta naprogramovaného ruskou rozvědkou, aby CIA podsunul informaci, že má ve svých řadách nepřítele, a vyvolal v ní paranoidní běsnění. KGB si nic nevychutná tolik, jako kalení vody a víření vzduchu v Langley.

Vůči Maxovi by bylo fér dodat, že CIA s ním nezacházela zrovna v rukavičkách. Jeden operativní důstojník, který byl vyslán do východoafrické země, aby se s ním setkal, měl zaslouženě pověst nesmlouvavého hulváta. Max ho od samého začátku neměl rád a čistě naschvál si vymýšlel různé věci. Není třeba dodávat, že to nijak nevylepšilo názor velitele stanice na Maxe. Ani názor lidí z Langley: kolegyně z centrály v Langley, která měla na starosti Maxovu složku, souhlasila. Řekla mi, že nikdy neví, kdy může Maxovi věřit. Jeho reputaci neprospěl ani fakt, že po převelení zpět do Moskvy rovnou odmítl jakýkoli kontakt. A CIA to vlastně nevadilo. Už tak bylo riskantní sejít se s ruským agentem v Moskvě, natož pak s agentem, na kterého není spoolehnutí, že bude dodržovat pravidla a disciplínu nastavené CIA pro takzvané „operace v zapovězené zóně“ – moskevská pravidla, jak jim s oblibou říkali –, tedy špionážní taktiky precizně naplánované tak, aby agenti CIA mohli operovat pod ostrůžím zrakem KGB a nebyli přistiženi.

Maxova nedůvěryhodnost nebyla čistě jeho chybou i z toho důvodu, že si s ním nikdy nesedli k pořádnému výslechu, takovému, kde by na něj zatlačili a přiměli ho popsat přesné okolnosti, jak se dozvěděl o dvou amerických dvojitych agentech. Rychlý, nekonzistentní výslech agenta za pochodu, a zejména příslušníka KGB tak nedůvěřivého jako Max, nevyhnutelně vede k nedorozuměním a falešným stopám. Maxova excentričnost navíc není mezi agenty ojedinělá, zejména mezi těmi lepšími, kteří často bývají psychicky nevyrovnaní. Operativní důstojníci by sice preferovali, aby agent přišel na každou schůzku s kufříkem plným přísně tajných dokumentů a pak potichu zmizel v temné noci, ale v praxi jsou informátoři často nepředvídatelní a nedůvěryhodní.

Pak je zde ještě jedna věc: Pokud Max skutečně věřil, že KGB pronikla do CIA, měl všechny důvody držet si CIA dál od těla. Jinak by s odstupem času dostal tvrdou lekci a příliš pozdě si uvědomil, že měl před CIA prchat tryskem. Měl však alespoň tolik zdravého rozumu, že se s CIA nescházel v Moskvě, kam ho převeleli z východní Afriky.

Max by se nejspíš držel v pozadí, až by nakonec jeho složku přesunuli do archivu, kdyby ale FBI a CIA nedospěly k závěru, že v ruských operacích CIA skutečně působí dvojitého agent. Obě agentury v roce 1992 shromáždily dostatek důkazů, aby mohly sestavit seznam podezřelých. Objevilo se na něm jedno jméno, které obzvlášť dobře odpovídalo profilu dvojitého agenta, operativní důstojník CIA jménem Aldrich „Rick“ Ames. Ames měl totiž přístup ke složkám ruských agentů, o něž CIA a FBI přišly v rozmezí let 1985–1986, a navíc pozornost vyšetřovatelů upoutalo, že si koupil drahý dům a zaplatil za něj v hotovosti. Problém byl v tom, že Ames byl jedním z více než dvou set podezřelých. A ačkoli si lovci špiónů ze CIA byli jistí, že mají dost důkazů na obvinění Amese i vzhledem ke koupi domu a pochybnostem o jeho charakteru, FBI nemohla zahájit plnohodnotné vyšetřování, dokud neměla jasný důkaz, že byl skutečně v kontaktu s ruskou rozvědkou. Pokus o přistižení Amese při schůzce s jeho ruským kontaktem ve Washingtonu by byl velmi riskantní, proto CIA doufala, že by jí mohl pomoci právě Max. FBI stroze oznámila CIA, že pokud nedokáže Maxe zkontaktovat v Moskvě, FBI to zařídí.

CIA byla v koncích a nevěděla, jak se s Maxem znovu spojit, nezbývalo jí tedy než si počkat, až jí náhoda zaklepe na dveře. A jako zázrakem se brzy naskytla příležitost. Došlo k tomu při „vyjednávací“ schůzce mezi velitelem stanice CIA v Moskvě Davem Rolphem a jeho protějšky z ruské rozvědky. Místem byla omšelá moskevská vila, kterou kdysi obýval psychopatický masový vrah, bývalý náčelník Stalinovy státní bezpečnosti, Lavrentij Berija. Tyto občasné schůzky nikdy nebyly ničím jiným než plýtváním času, protože Rusové odmítali předat jakékoli informace, které by se daly považovat za hodnotné. CIA nebyla o nic štedřejší. Jenže i po skončení studené války bylo potřeba předstírat, a tak ty šarády pokračovaly.

Na jednom takovém setkání v Berijově vile Rolpha překvapilo, že se tam Max objevil jako zapisovatel. Hned, jak se vrátil na stanici, odeslal informaci do Langley a žádal o další pokyny. Z Langley obratem odpověděli a nařídili mu, aby Maxovi na příštím setkání nenápadně předal zprávu s návrhem na schůzku mimo Berijovu vilu, na nějakém zapadlém místě v Moskvě. Riskovat předávku zprávy agentovi ruské rozvědky v přítomnosti jeho kolegů bylo, přinejmenším, velmi neortodoxní. Rolphovi to připadalo ještě podivnější, protože mu nikdo nechtěl říct, proč je pro Langley tak důležité promluvit si s Maxem bez jeho kolegů. Velitel stanice je normálně informován o všem, co Langley podniká v jeho rajonu. Ale Rolph, který sloužil ve speciálních jednotkách armády a v CIA strávil dost času na to, aby se nepozastavoval nad bizarními postupy, se dál nevyptával a rozkaz přijal. Teď už si musel lámat hlavu jen s tím, jak provést zručnou předávku.

Na další schůzce v Berijově vile, když se Rolph shodou šťastných okolností ocitl s Maxem sám ve starém, rozvrzaném výtahu, mu do ruky vtiskl lístek se zprávou. Max nic neřekl, jen si lístek strčil do kapsy.

Max nikdy nabídku na schůzku nevyslyšel.

S FBI stále za zády se na začátku roku 1993 v Langley rozhodli pozvat protějšky z ruské rozvědky na konferenci do Washingtonu. V těch prvních, optimistických dnech krátce po pádu Sovětského svazu byly podobné návštěvy celkem standardní. Ale u téhle speciálně si v Langley zbožně přáli, aby Rusové nominovali na seznam pozvaných i Maxe. K překvapení všech se na ně štěstí usmálo i podruhé, a Maxovo jméno skutečně na seznamu figurovalo.

Z operativců, s nimiž se Max setkal ve východní Africe, si nejvíce rozuměl s Dickem Corbinem, starým specialistou na Sověty, který nyní pracoval pro kontrarozvědku v Langley. Corbin byl podsaditý, vysportovaný muž, který měl ve zvyku jednat přímočaře, a každý, kdo ho znal, si ho oblíbil, zejména Rusové. Když pracoval v Národní bezpečnostní agentuře, výzvědné prodloužené ruce Pentagonu, naučil se plynne rusky. Pro Langley však bylo nejdůležitější, že patřil mezi přibližně tucet lidí z celé CIA a FBI, kteří byli plně zasvěceni do honu na krtka v CIA, tudíž byl jedním z mála, kdo přesně věděl, proč se tak složitě plánuje cesta Maxe do Washingtonu.

Většina účastníků z americké strany, včetně Rolpha, neměla ponětí, proč tam Corbin je. Zvážíme-li, že Corbin v té době nepracoval na ničem, co by se týkalo Ruska, nedávalo to smysl. Na druhou stranu věděli, že se nemají vyptávat. Pravidla ohledně ruských operací nemohla být kategoričtější: O ničem nemluvit. Žádné otázky. Teprve o rok později Rolph zjistil, že se stal nic netušícím hráčem při honu na Amese.

Nyní, když byla delegace ruské rozvědky ve Washingtonu, bylo potřeba vyřešit, jak odlákat Maxe od jeho kolegů. Ačkoli probíhala perestrojka a Sovětský svaz se rozpadl, ruští příslušníci rozvědky na zahraničních cestách sledovali jeden druhého, někdy dokonce nechali střežit chodbu hotelu, kde byli ubytováni, zvláštní ochrankou. Často museli sdílet pokoje, aby se nikdo nemohl v noci nenápadně vytratit. Účastníci konference ze CIA zaznamenali, že se Max hodně objevuje u konferenčních stolů a na společenských akcích, ale neměli příležitost vzít si ho stranou, aby si s ním mohli promluvit. Museli se spokojit s úryvky rozhovorů na chodbách nebo schodištích. Hlavní vyšetřovatelka týmu CIA, který pátral po krtkovi, Jeanne Vertefeuilleová, s Maxem prohodila pár slov, když se jednání přesunula z Washingtonu do honosného resortu Greenbrier ve White Sulphur Springs v Západní Virginii. O dvou dvojitých agentech KGB v americké rozvědce jí však neřekl nic.

Teprve jednoho deštivého, velmi chladného rána, kdy vzal Corbin Maxe na ryby, vypadla z Maxe šokující informace: jeho kolega z ruské rozvědky jménem Jurij Karetkin odcestoval do Caracasu, kde se měl setkat s dvojitým agentem CIA. Corbin nevěřil svým uším. Max vůbec poprvé přišel s použitelnými informacemi, které se pravděpodobně daly ověřit. Ačkoli Max stále neznal pravé jméno dvojitého agenta, caracaská stopa umožnila FBI dohledat shodu v datech cest Karetkina a Amese. Byl to také dostatečný důkaz pro soudce, který schválil soudní příkaz, a FBI tak mohla tajně proniknout do Amesova domu a prohledat ho. FBI našla nezvratné důkazy, že Ames je ruský dvojitý agent, proto ho 21. února 1994 zatkla a poměrně rychle z něj dostala doznání ke špionáži. Přiznal se, že v roce 1985 zradil téměř deset sovětských agentů CIA a FBI. Udělal to kvůli penězům, banálně zaprodal korunovační

klenoty CIA, aby si mohl dopřát nového Jaguára a pozemek na předměstí. Z jeho zrady se CIA nikdy zcela nevzpamatovala, a to platí dodnes.

Z Maxova příběhu vyplývá, že na starém špionážním rčení je něco pravdy: chcete-li chytit špiona, potřebujete k tomu dalšího špiona. FBI ani CIA to nikdy veřejně nepřiznaly, ale Maxova caracaská stopa zásadně přispěla k uvěznění Amese. Pro budoucí hon na krtka však bylo důležité, že Max v tu chvíli přestal být podezíránou „návnadou“ a stal se nejlepším kontrašpionážním agentem, jakého CIA a FBI kdy měly a jemuž se nikdo nevyrovnal. Ke všem informacím, které v budoucnosti přinesl o ruských dvojitych agentech, ať už v FBI, nebo CIA, se muselo přistupovat s co největší vážností. A měl opravdu co říct.

Nikdo z lidí, s nimiž jsem mluvil, si nepamatuje, kdy přesně, ale Max v určité chvíli přišel s ještě senzačnějším tvrzením: v CIA působí další dvojitý agent, profesně zkušenější a výše postavený než Ames. Vzhledem k sérii nevysvětlených úniků informací do KGB, které nemohly být přičítány Amesovi, spustila CIA a FBI téměř třicetiletý hon na dalšího agenta KGB, který pronikl do nejvyšších pater CIA.

Lovci špionů zpočátku mluvili o Maxově novém dvojitém agentovi jako o „velkém případě“. Až mu někteří nakonec začali říkat Čtvrtý muž, podle tří dosud odhalených dvojitych agentů v ruských operacích – Amese, operativního důstojníka CIA Edwarda Lee Howarda a zvláštního agenta FBI Roberta Hanssena. Howard v roce 1984 uprchl do Ruska a Hanssen byl zatčen v roce 2001. Všichni tři dopadli špatně: Ames a Hanssen skončili ve federálních věznicích na doživotí. Howard si zlomil vaz v Moskvě.

Čtvrtý muž na druhou stranu nebyl nikdy veřejně spojen s konkrétním jménem, nemohl být obviněn ze špionáže a dodnes zůstává svatým grálem americké kontrarozvědky. FBI je o jeho existenci stále přesvědčena natolik, že pokračuje ve vyšetřování. Jen zkratka stojí proti někomu, kdo ví, jak hrát, aby zvítězil.

DRUHÁ KAPITOLA

za-svě-ce-ní, příd. Omezení okruhu lidí, kteří vědí o tajných informacích, na absolutní minimum.

Langley, Virginie; 1996

První náznaky o tom, co se děje, se ke mně dostaly o několik let později, v březnu 1996, kdy si mě a mého šéfa Billa Lofgrena zavolali do Bílého domu kvůli nějaké záležitosti, kterou už si nevybavuji.

Lofgren v té době řídil operativní divizi v Langley zodpovídající za stanice v bývalém Sovětském svazu a východní Evropě. Já jsem dohlížel na stanice ve střední Asii a na Kavkazu. Tehdy naše práce spočívala hlavně v tom, že jsme se snažili získat přízeň zpravodajských služeb vzniklých na základech KGB a přesvědčit je, že už nejsme nepřítelem. CIA není zrovna školou slušného chování, takže nemůžu říct, že bychom byli nějak zvlášť úspěšní.

Jak Lofgren, tak já, bychom raději byli v terénu a řídili agenty, ale snažili jsme se z našeho působení v Langley vytěžit co nejvíc. Oba jsme byli z Colorada, on oceňoval, že jsem vždy na rovinu říkal, co si myslím, a neztrácel jsem čas tím, že bych mu lezl do zadku. Byli jsme spolu vysláni na dlouhou cestu přes půlku světa ředitelským Gulfstreamem, cestu, která obnášela spoustu „diplomatických“ jednání dlouho do noci. Musel jsem se osvědčit, protože jsem si získal jeho důvěru. Alespoň do té míry, nakolik může jeden špion věřit druhému. Další, co jsme měli společné, byl boj s větrnými mlýny. Ačkoli jsme to nikdy neřekli těmito slovy, oba jsme se pídili po nepřikrášlené

pravdě, dokonce i v uzavřeném prostředí Langley, kde nebylo vždy snadné ji najít.

Když jsme se vraceli po George Washington Parkway zpátky do Langley, Lofgren z ničeho nic prohlásil, že už toho má dost a chystá se do penze. Vysvětlil mi, že má z druhého manželství další děti, a tak bude potřebovat jak výslužbu, tak nové zaměstnání, aby mohl všechny děti podporovat na studiích.

„Je tu ale jedna neuzavřená věc, ze které nemám dobrý pocit,“ řekl tiše, téměř jakoby pro sebe. Čekal jsem, co mi poví, ale on se odmlčel, evidentně zvažoval, kolik mi může říct.

Když zajížděl na parkovací místo před centrálou, řekl: „Máme jednoho tam nahoře.“

„Jakého jednoho?“

„KGB má v baráku svého člověka. Tam nahoře.“

Lofgren ukázal na sedmé patro hlavní budovy centrály, kde sídlí management CIA. S výhledem na řeku Potomac mají nepřekvapivě nejlepší rozhled z celé budovy.

Jako hlupák jsem se podíval nahoru. Co jsem čekal, že uvidím – dalšího Amese, co se na nás shora dívá?

Samozřejmě jsem byl zvědavý, o čem to sakra mluví, ale vyptávat se příliš na věci spojené s Ruskem v post Amesovské CIA bylo nejlepší cestou, jak si zadělat na pěkné problémy. Proto jsem se neptal. Když Lofgren odešel do penze, jak slíbil, byl jsem přesvědčený, že už o tom nikdy neuslyším.

Teprve po triadvaceti letech, v březnu roku 2019, si krtek ze sedmého patra znovu našel cestu do mého života. Abych byl přesnější: vtrhnul do něj.

Od mého odchodu ze CIA už uplynulo dvacet let a celou tu dobu jsem se věnoval psaní knih. Všechny se nějakým způsobem týkaly mého působení v CIA. O špionáži už jsem ale napsal všechno, co jsem chtěl, a učinil jsem pevné rozhodnutí najít si pro další knihy nějaké nové téma.

S Lofgrenem jsme byli stále v kontaktu, obvykle jsme se sešli na oběd a jedno pivo s několika bývalými kolegy, kteří už také odešli z aktivní služby.

Potýkal se s prvotními příznaky demence s Lewyho tělísky, což znamená, že jsem řídil.

Po jednom z takových obědů, když jsme právě zabočili do jeho ulice, Lofgren řekl jakoby nic: „Myslím, že vím, kdo je ten krtek z KGB.“

Mohl jsem se jenom domnívat, že mluví o naší konverzaci z parkoviště u CIA tehdy odpoledne v roce 1996. Věděl jsem, že se dotýká přinejmenším velmi citlivého tématu, proto jsem ho nechal mluvit a nevyptával jsem se.

„Musím pořád myslet na to, jestli bychom ho chytli, kdybych ještě zůstal,“ řekl.

Na chvíli se odmlčel, jako člověk se špatným svědomím, který se chystá přiznat k hrůznému zločinu, a pak na mě vychrlil jméno.

Poslední dobou mě už jen tak něco nepřekvapí, ale zvažoval jsem, že zastavím a přiměju Lofgrena, aby mi řekl, kde k čertu přišel k tak neslýchanému konspiračnímu závěru. Nedokázal jsem si představit svět, v němž by člověk, jehož jméno právě vyslovil, dospěl k tak temnému rozhodnutí stát se dobrovolně špiónem KGB. Nedokázal jsem si vůbec představit, jaký mohl mít motiv, ani jak by mu to mohlo celé roky procházet. Byl jsem si jistý, že se Lofgren mylí. Jenže na druhou stranu Lofgren nikdy nevěřil konspiračním teoriím ani nepodloženým drbům. A taky se nedá říct, že by nebyl u zdroje: Lofgren byl klíčovým hráčem, který vyprovodil Amese do vězeňské cely.

V knihách i v tisku jsem zaznamenal odkazy na krtka z KGB v divizi ruských operací CIA i po dopadení Amese. Milt Bearden, předchůdce Lofgrena ve funkci ředitele divize pro dohled nad Ruskem, po svém odchodu napsal článek pro *Los Angeles Times*, v němž zmínil možnost, že takový člověk skutečně existoval. Ačkoli neuvedl žádné jméno, byl prvním, kdo veřejně označil krtka přezdívkou Čtvrtý muž.

Zatímco jsme jeli dál mlčky, v hlavě mi naskakovaly možné důsledky vlastizrady spáchané tímto mužem a pukaly jako popkorn. Byl v pozici, kde mohl poškodit národní bezpečnost mnohem víc než jakýkoli jiný agent v americké historii, mnohonásobně víc než Ames, Hanssen a Howard dohromady. Měl přístup téměř ke všem tajným informacím, jež měla CIA k dispozici, včetně

identity všech agentů a operativců pracujících v utajení. Ze svého postavení mohl vyrazit tajné informace Národní bezpečnostní agentury a také ministerstva zahraničí a Pentagonu. KGB nemohla získat lepší výhodu, ledaže by se jí podařilo prolomit americké šifry.

Ale pak jsem si uvědomil, že neexistují žádné důkazy o zradě tohoto muže, o kterých bych věděl. V oboru špionáže, podobně jako v žurnalistice, si mimořádná tvrzení žádají mimořádné důkazy. Kdybych na vlastní oči viděl v ruských zprávách fotky jeho obětí, jak je v poutech vedou do soudní síně v Moskvě, byl bych ochotnější uvěřit jeho vině. U Howarda, Amese a Hansena jsme viděli všechny potřebné důkazy dosvědčující jejich zradu: desítky popravených ruských agentů CIA a FBI. Na druhou stranu, kdo jsem, abych mohl přesně říct, jak by se měl odvíjet příběh Čtvrtého muže?

Od té doby jsme se párkrát sešli a nic zvláštního se nestalo, ale pak jednou Lofgren přišel s návrhem, že bych měl oprášit pátrání po Čtvrtém muži a zjistit, co můžu udělat pro to, aby se vyšetřování znovu rozběhlo. Nemyslel si, že bych případ vyřešil, nebo dokonce poslal Čtvrtého muže do vězení; FBI vyzkoušela všechno a selhala. Lofgren však doufal, že když trochu prohrábnu popel v ohništi, donese se to Čtvrtému muži a přiměje ho to zaplatit alespoň bezesnými nocemi. Tedy v případě, že je ten muž skutečně vinen; pokud ne, zesměšnil by celou akci jako konspirační žvásty a nijak by se tím netrápil. Ať tak či tak, vzhledem k tomu, jak dlouhou dobu jsem strávil v CIA za studené války a jak donkichotsky Lofgrenova výzva zněla, nabízela se jediná možná odpověď.

CIA se mnou ještě neskončila; tolik tedy k hledání nových témat, o nichž budu psát.

★ ★ ★

Za celou dobu působení v CIA jsem jen zřídka pracoval proti „sovětským cílům“, jak je v CIA nazývali, ale sloužil jsem v terénu v troskách různých říší – v Sarajevu, Bejrútu, Chartúmu a na dalších místech. Měkké cíle, jak jsme jim říkali. Ale pracoval jsem po boku mnohých, kteří zasvětili celou kariéru

sledování Sovětského svazu. Byl jsem si jistý, že by mi pomohli pochopit hon na Čtvrtého muže.

Když jsem začal obvolávat své bývalé kolegy, abych se jich zeptal na Čtvrtého muže a KGB, hovory většinou začínaly srdečným „Moc rád tě slyším.“ Nicméně ve chvíli, kdy pochopili, o co mi jde, jako by se jim v hlavě přepnul nějaký spínač, začali být skoupí na slovo a mrzutí jako sovětští aparátčici. Evidentně byli přesvědčení, že není žádný důvod, proč bych měl něco vědět o Čtvrtém muži, honu na něj nebo čemkoli, byť jen vzdáleně spojeném s ním. A tudíž jsem si mohl dát odchod. Někteří mi nestoudně lhali, někteří dokonce předstírali, že o Čtvrtém muži nikdy neslyšeli, i když jsem s jistotou věděl, že o něm vědí. Popravdě mě udivilo, jak zbytečně lžou po tolika letech, připadalo mi to stejné, jako kdyby popírali, že se mnou kdy pracovali v CIA.

Nejsem si jistý proč, ale na začátku jsem byl tak naivní, že jsem věřil, že k obnovení vyšetřování Čtvrtého muže jednoduše postačí dát dohromady starou partu. Navázal bych na naše bývalé přátelství, probudil bych jejich přirozenou zvědavost a společně bychom vnesli světlo do staré záhady. Hloupě jsem se domníval, že mlha podezření a paranoie zahalující stopy Čtvrtého muže už se dávno zvedla. Ostatně uplynulo už více než čtvrt století od chvíle, kdy CIA nařídila vyšetření případu. Ale mé upřímné přesvědčování o tom, kolik vody uplynulo, se setkal jen se strohým mlčením. Znali tito lidé nějaké temné tajemství, které nikdy nevypustí z úst? Možná. Spíš si tipuju, že se styděli za organizaci, které věnovali svůj život. Nikdo v důchodu si nechce připustit, že jeho práce byla úplně k ničemu.

Čas rozhodně nezmírnil slib omerty Hughha „Teda“ Price. Byl zástupcem ředitele pro operace CIA, který nařídil hon na Čtvrtého muže. Zavola jsem mu v naději, že by ho mohlo zajímat, jak se vyšetřování posunulo od jeho odchodu do výslužby v roce 1995. On mě však rychle přerušil úsečným tónem jeho kasty a sdělil mi, že už nemá zájem mluvit o minulosti. Řekl mi, že už za vším udělal tlustou čáru; a to je vše. Zemřel v době, kdy jsem psal tuto knihu. Stejně odměřený přístup se mi dostal od jeho předchůdce Toma Twettena, zástupce ředitele pro operace, který Priceovu funkci zastával, když byl Ames

poprvé odhalen. S Twettenem jsem pracoval na zahraničních misích, ale ani to nepomohlo rozpustit ledy. Ames byl problém, řekl mi, a byl jediný. Což znamená, že nemělo smysl o tom dál mluvit. Mike Sulick, další bývalý zástupce ředitele pro operace a velitel stanice v Moskvě, mi řekl, že si nemyslí, že by Čtvrtý muž existoval. Bylo sice zahájeno vyšetřování kryptologa CIA, ale nikam nevedlo. Jak bývalý ředitel tajných služeb James Clapper, tak bývalý ředitel CIA Mike Hayden mi řekli, že o Čtvrtém muži nikdy neslyšeli. Zajímalo by mě, jak je to možné, uvážíme-li, že alespoň podle mých informací je hon na Čtvrtého muže pravděpodobně nejvýznamnější špionážní záhadou v americké historii.

Zavolał jsem bývalému veliteli stanice CIA ve východní Africe, který byl zpočátku tak skeptický vůči Maxovi. On mi však jasně a rázně řekl, že v době jeho působení stanice nespolupracovala s žádnými agenty KGB ani „rozpracovanými kontakty“ – lidmi, které se operativní důstojníci pokoušejí získat jako agenty. Zvažoval jsem, jestli se ho zeptat, jaký má smysl kryt Maxe, když už není v aktivní službě a je více méně v bezpečí mimo dosah KGB. Nemluvě o tom, že v té době jsem už Maxův případ znal lépe než on. Ale bylo zřejmé, že na takovou otázku neměl v úmyslu odpovídat.

Lidé v nižším postavení, s nimiž jsem mluvil, také nebyli na toto téma obzvláště sdílní. Bývalý šéf ruských operací byl šokován, že vůbec vím o tom, že probíhalo koordinované pátrání po Čtvrtém muži. Ale pak připustil, že po Amesovi se skutečně objevil další dvojité agent, který napáchal velké škody. „Nevěřil bys, jaká jména figurovala v úzkém okruhu podezřelých,“ řekl. Přivedl mě na stopu, že Rusové mu občas říkali *Sjem*, což v ruštině znamená sedm. Dále mi řekl, že Čtvrtý muž byl nějak zapletený do vyšetřování podezřelého úmrtí agenta MI6 v Londýně, který pracoval na ruských operacích. Ten nešťastník se stal obětí dosud nevyřešené nehody, která se stala jednoho sobotního večera v centru Londýna. Zeptal jsem se ho, jestli existuje možnost, že by ho zabili Rusové kvůli něčemu, co se dozvěděl o Čtvrtém muži. Ale v tu chvíli se zjevně rozhodl, že už zašel příliš daleko, a vymluvil se, že už musí běžet. Na další telefonáty už nereagoval.

Další bývalý šéf ruských operací mě opravil, že ruský dvojitý agent nikdy neměl přezdívku Čtvrtý muž, ale Třetí muž. K tomu číslu dospěl tak, že vyloučil Howarda, který byl v podstatě spíš zběh než dvojitý agent. Pomíne-li rozdíl v číslování, nepochyboval o tom, že došlo k významné ruské infiltraci do vysokých pater CIA, na mnohem vyšší úrovni než v případě Amese. „Bylo tam příliš mnoho náznaků, takže nebylo možné dospět k jinému závěru,“ řekl. „Stopa vedla až nahoru do sedmého patra,“ dodal bez rozmyšlení. Jak mi tento šéf ruských operací řekl, Třetí muž měl tak významné postavení, že způsobil mnohonásobně větší škody než Ames. Kromě mnoha tajných informací předal Rusům zápisy rozhovorů Jelcina s Clintonem. Vysvětlil mi, že KGB pak využila zápisy jako zbraň, zamávala jimi Jelcinovi před nosem a varovala ho, že by se neměl moc kamarádit s Američany, protože to KGB zjistí a on za to zaplatí. Ale tady můj bývalý kolega nastavil hranici a odmítl mi říct, kdo je podle něj Třetí muž a proč ví o tom, co Třetí muž vyrazil KGB. Když jsem se ho zeptal, proč je tak těžké se dostat k informacím, zakončil rozhovor zlověstnou větou: „Rusové udělají cokoli, aby ochránili Třetího muže.“

Sandy Grimesové, jedné z hlavních vyšetřovatelek případu Amese, jsem se zmínil o tom, jaká alergická reakce provází mé pátrání. Má naivita ji pobavila. Řekla mi, že i v době, kdy se hromadily důkazy proti Amesovi, nikdo v sedmém patře nechtěl slyšet, že by KGB mohla mít krtka v sovětských operacích CIA. Rozhodně také nechtěli připustit možnost, že se chystá zatčení zrádce pod jejich dohledem. Proč by to mělo být dnes jiné? Šéf ruských operací, který mi řekl o Třetím muži, také zmínil, že narazil do stejné cihlové zdi. Když byl ještě nováčkem na postu operativního důstojníka a snažil se upozornit na možnost, že za likvidací našich ruských agentů v letech 1985 a 1986 stojí dvojitý agent, šéf sovětské divize Burton Gerber se celé věci vysmíval a odepsal ho jako blázna, který plýtvá časem všech svými „temnými“ konspiračními teoriemi. Jeho kariéra tehdy nabrala strmý pád. Byl nucen odejít z operativy a přejít na Ředitelství zpravodajství. To je pro operativního důstojníka potupa. Až Lofgren si ho pak vytáhl zpátky k operativě.

Naštěstí jsem našel pár lidí, kteří se přímo podíleli na honu na Čtvrtého muže a byli ochotní mluvit na záznam. Popsali mi důkazy proti němu, jak nejlépe mohli. Vzhledem k tomu, že to byla nejznepokojivější událost v jejich profesním životě, a byli svědkem toho, jak může surová moc rozdrtit pravdu spojenou s těmito důsledky, pamatují si především následky vyšetřování. Našel jsem také přibližně tucet vstřícných duší, které se mou byly ochotné mluvit o Čtvrtém muži do hloubky, včetně nedávného ředitele CIA, který byl obeznámen s případem Čtvrtého muže.

Vzhledem k tomu, kolik uplynulo let a jaká je povaha lidské paměti, není překvapením, že v jejich vyprávění se objevilo více než pár nesrovnalostí. Například se lišily názory na to, zda existoval plán, že se Max vloupá do sejfu, kde byla uložena složka Čtvrtého muže. Nikdy se mi taky nepodařilo zcela potvrdit, jestli Corbin skutečně vzal Maxe rybařit. Šéf divize ruských operací, John MacGaffin, si pamatoval výlet na ryby. Ale další lidé, co byli v resortu Greenbrier, si byli jistí, že k němu nikdy nedošlo. A zatímco Corbin si pamatuje, jak mu Max dal tip, že se Ames setká s operativcem KGB v Caracasu, jiní si byli jistí, že to bylo v Bogotě. Narazil jsem i na další drobné detaily, které bych sice měl rád potvrzené, ale nikdy se mi to nepodařilo. Je zde také řada problémů s časovou posloupností, nad nimiž jsem si občas hodně lámal hlavu, aby dávaly smysl. Abych nezapomněl, pokud už to není zjevné, na rozdíl od téměř všech ostatních knih o současných špionážních skandálech, mi CIA při přípravě této knihy nijak nepomáhala. Jsem však přesvědčen, že se mi nakonec podařilo dát dohromady uspokojivý ucelený obrázek o vyšetřování případu Čtvrtého muže, nebo přinejmenším o jeho počátečních fázích. Navzdory řadě námitek a úprav doplňujících mezery ve vzpomínkách mých zdrojů si takto velký příběh zaslouží zveřejnění.

Z hloubky a složitosti příběhu se člověku může zatočit hlava. Setkal jsem se s většinou podezřelých ze zúženého okruhu adeptů na Čtvrtého muže, ale při občasných jednáních jsem u žádného z nich nezaznamenal rysy zrádce. Za mě byli všichni bez poskvrny. Po celou dobu jsem si také soustavně připomínal, že znám jen část příběhu, který je zároveň součástí mnohem

rozsáhlejšího příběhu, v němž v rozpětí několika desetiletí vystupují celé říše a který pokračuje dodnes. Nakonec dodám, že jeden z hlavních podezřelých stále žije a je předmětem velmi aktivního vyšetřování FBI. Je dost dobře možné, že až tato kniha odejde do tisku, objeví se nějaká nová, senzační odhalení a postaví celý příběh do nového světla. Kdo ví, co může vyplout na povrch. Je nevyhnutelné, že jsem se při pátrání musel vypořádat s dírami v zamotané síti, což znamenalo soustavné balancování na hranici mezi podezřením a důkazy.

Jediný pevný závěr, který si z celého případu odnáším, je fakt, že Čtvrtý muž, vysoce postavený krtek v CIA, nebyl jen legendou. Příliš mnoho důvěryhodných lidí, kteří byli u toho, s jistotou tvrdí, že do CIA pronikl další krtek, a proto nemohu mít jiný názor. Nejsem však absolutně schopen odhalit jeho identitu, takže mohu příběh jen předat dál tak, jak jsem ho získal. A ať už lovci špionů označili správného muže a on je skutečně největším zrádcem v americké historii, nebo byl jen geniálním výmyslem ruské rozvědky, který měl CIA a FBI vtáhnout do honu na čarodějnice, příběh Čtvrtého muže může tak jako tak velmi dobře objasnit postavení Ameriky a Ruska i stavu dnešního světa.

